

Вариант на темата /като формулировка/ т.е. няма хайдутството

БЪЛГАРСКИТЕ АНТИОСМАНСКИ ВЪСТАНИЯ

XV–XVII ВЕК

Антиосманската съпротива на българския народ - XV–XVII век

През втората половина на XIV и началото на XV век Османската империя се превръща в първостепенна сила и обхваща територии на три континента - в Мала Азия, на Балканския полуостров, източните и северните части на Африка и най-южните части на Апенинския полуостров. Така Средиземно море е превърнато във вътрешно за империята. Ангажирани в Стогодишната война (1337-1453), западноевропейските владетели не съумяват да пресекат османската експанзия към Европа. Едва през втората половина на XV в. те насочват вниманието си към търсене на нови търговски пътища за свързване на Европа с Азия. В края на века започва ерата на Великите географски открития. Използвайки богатствата на Новия свят, през XVI век Западна Европа насочва удара си срещу засилващото се влияние на исляма в света. В същото време Западна и Централна Европа са разтърсвани от вътрешни религиозни сблъсъци. В края на XVI и началото на XVII век европейските страни съумяват да обединят усилията си, в резултат на което започва и бавното изтласкване на Османската империя. През 60-те години на XVII в. в Европейската политика се намесва и Русия.

Загубил своята независимост и лишен от собствена държава, през периода XV - XVII век българският народ се опитва да се възползва от сблъсъците на империята с други европейски държави и да организира своята антиислямска дейност. По-голяма част от бунтовете на българите носят съпътстващ характер - подкрепа на чуждите армии, воюващи срещу поробителите. Това се дължи на факта, че в хода на завладяването е унищожен демографският потенциал на българския народ, което го лишава от стопански и духовен елит, от водачи.

В началото на XV век, поставили под своя власт значителна част от Балканския

полуостров, Баязидозите войски се насочват към Мала Азия, където се сблъскват интересите на Османската империя и татаро-монголските войски на Тимурленг. В битката при Анкара (Ангора) на 25 юли 1402 г. Баязид е победен и пленен. Смъртта на владетеля довежда до продължителни вътрешни междуособици за властта между синовете му – Сюлейман, Мехмед и Муса. Тези борби продължават повече от десетилетие - до 1413 г, и създават реални условия за отхвърляне на османската власт от балканските народи.

Пряко застрашен от османската инвазия, начело на организирана антиосманска коалиция застава унгарският крал Сигизмунд.

В коалицията са привлечени босненският крал Остоя, сръбският крал Стефан Лазаревич, влашкият владетел Мирчо Стари и Константин - синът на Иван Страцимир. В писмо от 14.04.1404г. до Бургундския дук Филип, Сигизмунд нарича Константин "Преславския император на България". Този факт ясно показва намеренията на двамата, Константин да застане начело на възстановената българска държава.

В българската историография съществуват различни становища относно обхвата и продължителността на въстанието начело с Константин. Смята се, че то е избухнало през 1408г., а по-късно към него се присъединява Фружин, синът на цар Иван Шишман. Въстанието обхваща главно Северозападна България и Темската област, където все още е жив споменът за цар Иван Страцимир. В събитията взимат участие голям брой местни българи. Предполага се, че това са представители на населението със специален статут. Други виждат в тяхно лице първите хайдушки четници. Сведение за въстанието черпим главно от житието на Степан Лазаревич, написано от Константин Костенечки. В него се казва, че Сюлейман с бой превзел въстаналите градове в Темско. Това вероятно става през 1413г. По време на размириците между синовете на Баязид, българите застават на страната на Муса. Причините са главно в проповедите на мюсюлманския богослов Бедредин от армията на Муса. Той проповядва равенство между християни и мюсюлмани и взаимно религиозно уважение, което привлича много българи на негова страна. През 1413г. Мехмед успява да разгроми Муса и с това е сложен край на междуособиците в империята.

След неуспеха на въстанието, Константин се оттегля във Влашко, а Фружин е зачислен към редовете на унгарската феодална аристокрация. През 1425г. е направен нов опит за организиране на коалиция между унгарци, сърби и българи. Десет години по-късно Фружин е натоварен с дипломатическа мисия от Сигизмунд. Той отива в Албания за да установи контакт със Скендер бей, който ръководи съпротивата на албанския народ

срещу турците. Целта е да бъдат координирани освободителните борби на балканските народи.

Стремителният поход на османските турци към Централна Европа предизвиква силно безпокойство сред европейските народи. През 1440г. между Полша и Унгария е сключена уния, с която полският крал Владислав III Ягело поема унгарския престол. Целта е да се обединят усилията в борбата срещу османските нашественици.

В началото на 40-те години на XV век трансилванският воевода Янош Хунияди успешно отбива няколко турски завоевателни похода към неговите земи. Създават се реални предпоставки за организиране на общ фронт срещу врага. Под влияние на Рим постепенно назрява идеята за подготвяне на голям кръстоносен поход за прогонване на азиатските нашественици от Европа. На 1 януари 1443г. папа Евгений издава специална була, с която дава благословията си за похода. През лятото на 1443г. се събират рицари от Италия, Франция, Чехия и други държави. Към тях се присъединяват сръбски отряди, начело с Георги Бранкович. Начело на похода застават полско-унгарският крал Владислав III Ягело и Янош Хунияди. Като папски представител присъства кардинал Чезарини.

Походът започва през есента на 1443г. Войските на кръстоносците навлизат на Балканите през Белград, Пирот, Средец и се насочват към Пловдив и Цариград. Към тях се присъединяват хиляди български доброволци, част от които са организирани в конни отряди. Достигайки до Ихтиманска Средна гора, кръстоносните войски са принудени да се върнат назад, поради застигналата ги тежка зима. Султан Мурад II (1421-1451), който изпитва сериозни проблеми в Анадола, бърза да сключи мир в Одрин, потвърден в Сегед на 12 юни 1444 година. Кръстоносният поход е наречен "дълъг", поради дълбокото навлизане на християнски войски в турските земи.

Военните успехи и известията, че почти всички османски сили воюват срещу Караманския бейлик в Анадола, са мотивите, подтикнали крал Владислав и Янош Хунияди през късното лято на 1444г. да организират втори поход към Балканите, нарушавайки мирния договор. Планът на водачите е да преминат р. Дунав при Оршова и от там през Видин, Никопол и Шумен да достигнат до Варна. Замислено е нападение срещу Проливите чрез съвместни действия и на християнския флот, съставен от западни и византийски кораби. Българите отново подпомагат кръстоносните войски, не само при обсадата на Видинската крепост, но и при превземането на крепости по Черноморското крайбрежие - Макрополис (до Евксиноград), Калиакра, Галата, Каварна и др. След успешни сражения християнските войски достигат Варна.

На 10 ноември 1444г. се разиграва историческата Варненска битка, която е с решаващо значение за съдбата на народите от Югоизточна Европа. Основен извор за сражението е “Газават Наме” на султан Мурад. Въпреки първоначалните успехи битката завършва с погром за християните – Владислав загива, а Хунияди се спасява с бягство. За походите на крал Ягело и воеводата Янош Хунияди сведения дава “Историята” на Ахмед Бин Яха.

С хиляди убити християни в битката при Варна през 1444г. загива и идеята за борба срещу исляма посредством кръстоносни походи. Неуспехът на походите от 1443-1444г. показва на българския народ, че тази идея е изчерпана като възможност. През следващите години задачата е да се съхрани народността, чрез методите на противопоставяне на османската политическа действителност до намиране на нови пътища за противодействие и на нови съюзници в политическата борба.

През 1453г. завършва Стогодишната война. Едва сега европейските владетели насочват вниманието си към търсене на нови пътища за възстановяване на търговските си контакти с Предна Азия и Индокитай. В резултат на Великите географски открития и изместването на търговските пътища, търговското господство на Османската империя в Средиземно море започва да намалява. В началото на XVI век. Сюлейман I Великолепни (1520-1566) подготвя офанзива към Централна Европа. През 1521г. е завладян Белград, четири години по-късно Мохач, а през 1523г. турските войски достигат Виена. Обсадата не успява, но европейските владетели са сериозно разтревожени от настъплението на Сюлейман. През 1535г. е подписан мирен договор предвиждащ взаимноизгодна търговия, т.н. капитулация. Независимо от това през 1571г. испано-венециански флот разгромява турската флота край Лепанто. Турският неуспех е началото на свиването на Османската империя. В тази връзка през 1593г. в Европа е подготвена широка християнска коалиция –Австрия, Полша, Венеция и Унгария. Това довежда до активизиране действията на населението в българските земи.

Начело на подготовката на Първото Търновско въстание застават търновският архиепископ Дионисий Рали, никополският първенец Теодор Балина и дубровнишките търговци Павел Джорджевич и братя Соркочевичи. Водят се активни преговори с Хабсбургската империя и влашкия воевода Михаил Храбри. Връзката между българските водачи и християнските държави се осъществява от Павел Джорджевич, който се превръща в представител на българите във Влашко и Трансилвания. През 1597г. в Австрия е съставен план за провеждане на въстание. Планът предвижда нахлуването на Михаил Храбри с 20-хилядна армия и масово надигане на българите.

Въстанието избухва през 1598г. при поредното нахлуване на влашките войски, които разбиват войските на силистренския паша. Негов център е старата българска столица, с което се цели да се представи приемствеността на българската държавна традиция. Въстаниците обявяват един от своите съграждани за потомък на царската Шишманова династия и го коронясват за цар под името Шишман III. Този акт е доказателство, че целта на въстанието е възстановяване независимостта на българската държава. Според Дионисий Рали въстават няколко хиляди, но въстанието е кратко, тъй като редовна османска войска го потушава. Около 16 000 души напускат българските земи и се заселват във Влашко.

Макар и разгромено, въстанието има важно политическо значение. То показва на антиосманските сили в Европа, че на юг от Дунав имат в лицето на българите съюзник, на когото могат да разчитат при бъдещи настъпателни действия. Освен това въстанието разбужда политическото съзнание в българското общество.

През XVII век, като антиосманска сила започва да се изяснява и Русия. Стремешът ѝ към излаз на топло море я превръща в съперничка на Османската империя. В периода XV - XVII век Русия остава единствената източноправославна държава. Началото на централизацията ѝ е още по времето на Иван IV Грозни. През 60-те години на XVII век московската патриаршия не скрива намеренията си да се превърне в "покровител" на източноправославния свят. Стремешите на руската политика не се осъществяват, поради значителния потенциал на Османската империя и слабостта на Русия, която няма все още необходимите сили да се противопостави сама на султана.

След втората неуспешна обсада на Виена и разгрома на турците от Ян Собиески, започва войната на Свещената лига -Хабсбургската империя,Полша, Венеция и Русия, срещу Османската империя. Тя продължава от 1683 до 1699г. Създават се благоприятни външнополитически условия за въроръжено надигане на българите.

Първи въстават жителите на Търново. Старопрестолният град е важен духовен център, а българското духовенство играе решаваща организационна роля. Подготовката на въстанието е оглавена от Ростислав Стратимирович, вероятно потомък на Иван Срацимир. Той заминава за Русия, за да търси подкрепа за начинанието. Там се среща с руския патриарх Йоаким III, който стои в основата на руската политика за духовно попечителство на християнските народи под османска власт. Въстанието избухва през 1686г., още преди Ростислав Стратимирович да се завърне от Русия. То обхваща Търновско, Габровско, Златишко, Софийско и др. райони от двете страни на Балкана. Турските войски, подготвени за война срещу Полша, са

хвърлени срещу въстанието. След кръвопролитни сражения една малка част от въстаниците успяват да достигнат планината. Към тях се присъединяват чети от Южна България, под командването на Савелий Дубровски - племенник на Йоаким III, който идва от Цариград.

Многобройна турска войска сломява съпротивата, а двамата водачи, тежко ранени се укриват в Рилския манастир. По-късно те успяват да избягат в Русия.

Въпреки разгрома на Второто Търновско въстание, предпоставките и благоприятните условия за продължаване на антиосманската съпротива се запазват. Настъплението на австрийските войски към р. Дунав довежда до избухването на Чипровското въстание две години по-късно (1688г.).

Организацията и избухването на Чипровското въстание са пряко свързани с католическата пропаганда в българските земи. Първи носители на католицизма в България са саксонските рудари и дубровнишките търговци още от времето на Втората Българска държава. Техният брой е незначителен, а влиянието им крайно ограничено. За разпространение на католическата вяра в българските земи папството създава католически архиепископи и всички необходими условия за обучението на кадри и за изграждането на висш клир от българи. Много българчета от католическите краища – Чипровци, Клисурса, Железна и др., получават възможност да завършат някои от най-реномираните колежи в Италия. По този начин те имат досег със завоеванията на европейската култура и политическа мисъл и в техните среди се заражда идеята за политическо освобождаване на България. На тази цел посвещават живота си някои от най-видните католически дейци в българските земи - Петър Богдан Бакшев, Георги Пеячевич и особено марцианополският архиепископ Петър Парчевич, който освен, че търси подкрепата за евентуално въстание на българите, полага огромни усилия, за да обедини османските противници във военен съюз. Приетан многократно от папата, венецианския сенат, австрийския император, полските крале, той убедително доказва необходимостта от общ фронт срещу османците.

Като център на католицизма в българските земи се оформя град Чипровци, където се води активна подготовка за въстание. Повод за избухването му става превземането на Белград от австрийските войски (6-ти септември 1688г.). В същото време бейлербей Йеген Осман паша се вдига срещу централната власт и със значителни бойни сили се настанява в Румелия. Броженето сред българите нараства. Начело на борбата застава Георги Пеячевич. Към неговите въстаници се присъединява четата на Богдан Маринов. Обединените народни сили, чието ядро съставляват жителите от католическите селища

Чипровци, Копиловци, Железна и Клисуре, се насочват към равнината. В помощ на въстаниците се обявяват някои райони на Видинско и Ломско. Част от самите въстаници имат натрупан боен опит като участници в австрийската армия в боевете за превземане на Оршова. Предвиждани са съвместни действия с австрийците, които обаче през есента на 1688г. не продължават на североизток и не се съединяват с въстаниците. Това обрича на неуспех делото на чипровчани и техните съюзници. Срещу въстаниците е изпратен османският съюзник и австрийски противник - унгарският благородник Емерих Тьокьоли. С голяма жестокост той потушава въстанието и подлага на разорение въстаналите селища. Хиляди българи емигрират в Трансилвания и Влашко.

Успешното настъпление на австрийците, които през 1689г. превземат Чипровци, Ниш и Видин, предизвиква масови надигания и бунтове в западните български земи и Македония. През същата 1689г. селското население от югозападните райони се обединява под въстаническите знамена на хайдушкия воевода Карпош. Под негово ръководство избухва въстание с център Крива Паланка и Куманово. След като укрепва тези селища, Карпош насочва усилията си към единодействие с настъплението на австрийската армия. Той влиза във връзка с император Леополд, от когото получава княжеска шапка и генералски чин. Карпош е обявен за Кумановски крал. Въстаниците превземат Скопие. Важната стратегическа позиция, която печели Карпош, охранявайки пътя Кюстендил - Крива паланка, е причина за свикването на специален военен съвет в София и за вземането на бързи мерки от страна на турците. Срещу него е хвърлена хилядна турска армия и татарски отряди. Куманово и Крива паланка са превзети, а Карпош е пленен и убит. Този неуспех обезкуражава защитниците на Скопие и така пада последният голям център на въстанието.

Австрийското настъпление на Балканите през 1688г. се води на широк фронт от Видин до Скопие. Голяма част от турците бягат. В тази критична ситуация френският крал Луи XIV обявява война на Хабсбургската империя и прави огромна услуга на султан Сюлейман II. Противоречията между християнските държави се оказват по-силни от желанието да бъдат изтласкани османците извън пределите на Европа. Австрийските войски отстъпват на запад, а балканските народи се оставени на собствените си сили и на трудната си съдба.

Единствените защитници на онеправдания народ през всички векове са хайдутите. Хайдутството е изявена форма на антифеодалната съпротива. Това е явление, характерно за балканските народи и в основата си става форма на социално движение. Хайдушките чети играят ролята на неформална институция, която функционира по установени правила. Хайдутството е най-масовата и продължителна форма на съпротива. Негов основен резерв е селското население, което излъчва мъже готови да се противопоставят на социалната и политическа действителност, в която живеят.

Първоначално хайдушките дружини събират по 10-15 души, но по-късно възникват обединения от по няколко стотин хайдути. Тези малки бойни формации извършват предимно бързи и неочаквани нападения. Акциите им са насочени срещу османски чиновници, еничари, спахии и други насилници над християните. Хайдутите са въоръжени предимно с хладно оръжие, но от XVII век масово действат с огнестрелно оръжие. Много са публикуваните документи за опитите на османската власт да ограничи хайдушките движения. Срещу хайдутите местните еничарски отряди организират потери и преследвания. Хайдутството е широко отразено в народния епос. Известни са имената на мнозина хайдушки предводители -Толе войвода в Битолско, Чавдар и Лалуш в Софийско, Христо и Златко в Сливенско. Някои дружини са оглавявани от жени като Сирма, Боянка, Румяна, Бойка.

Факт е обаче, че хайдутството съдейства за укрепване на народното самочувствие и през третата четвърт на XIX век се превръща в естествена основа за възникването на четническото движение.

Наред с хайдутите, своеобразна опора на българите са църквите и манастирите, където се съхраняват вярата, традициите, преписват се или се съставят книжовни творби. През XVII век и по-късно, под влияние на руската църква, започват масови дарения на богослужерна книжнина от руските църкви към българските манастири. Успоредно с официалното християнство се разпространява и т.нар. \"скрито християнство\". То е характерно за случаите на масово помохамеданчване, където ислямизираното население продължава да живее в компактни маси. Особено значение през XV - XVII век имат и мъчениците за вяра, някои от които църквата канонизира за светци. Между тях по-известни са Никола Нови Софийски, Лазар Български, Димитър Сливенски и др. Те се превръщат в символ на българския дух.